

At Yetiştiriciliğinde Gönenc (Refah): Türkiye’de İlgili Mevzuatın Değerlendirilmesi*

Serdar İZMİRLİ

Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, Alaaddin Keykubat Kampüsü, Konya
sizmirli@selcuk.edu.tr

Öz

Günümüzde atın rolü, insanlık tarihinde oynadığı rol kadar olmasa da, farklı alanlarda halen önemini korumaktadır. Gelişmiş ülkelerde daha çok eğlence ve sportif amacıyla beslenen at, gelişmemiş ülkelerde ise özellikle taşımacılıkta kullanılmaktadır. Hangi amaçla bakılırlarsa bakılsın, at gönenci (refah) ve etik yaklaşımlar yetiştiricilikte göz önünde bulundurulması gereken önemli etkenlerdir. Atların barındırılmasından beslenmesine, nakliyesine ve hatta ötenazisine kadar birçok aşamada gönenclerinin ön planda tutulması gerekmektedir. Türkiye’de at yetiştiriciliğinde gönence ilişkin özel bir yasa olmamakla beraber farklı yasal düzenlemelerde konuyla ilgili hükümlere rastlanılmaktadır. Bu derlemede, at yetiştiriciliğinin önemli gönenc problemleri ve Türkiye’deki ilgili yasal düzenlemeler hakkında bilgi verilmesi amaçlandı.

Anahtar kelimeler: At yetiştiriciliği, gönenc, mevzuat

Welfare at Horse Beeding and Evaluation of Related Laws in Turkey

Abstract

It is known the importance of horse for the humankind at the history it is still keeping the importance at the different fields. Horses are especially bred for the sportive and entertainment goals in the developed countries whereas they are bred for carrying in undeveloped countries. For which aimed they are owned, horse welfare and ethics issues must be consider at the horse breeding. It should be give importance to welfare from housing to feeding and transportation even euthanasia. Even though there is no specific law for horse welfare but some judgments in the several arrangements. In this review, it is aimed to give knowledge about the important welfare problems and related legal arrangements’ of horse breeding in Turkey.

Keywords: Horse breeding, legislation, welfare

1. Giriş

Atlar ilk evcilleştirildikleri tarihlerden itibaren eti için, taşımacılıkta ve boş vakitleri değerlendirmek için farklı amaçlarla kullanılmışlardır. Günümüzde bu amaçlarla kullanım halen sürmekte olup, gelişmiş ülkelerde at genellikle boş vakitlerin değerlendirilmesinde kullanılan bir hayvandır (Davidson ve Harris, 2007). Dünyada 2. Dünya Savaşı öncesi 1938 yılında, tarımsal uygulamalarda makineleşmenin daha az olduğu dönemde 96.4 milyon at varken (Waran, 2007), bu sayı 2013 yılında 59.8 milyona düşmüştür (FAO, 2015). At popülasyonunun, %55.6’sı Amerika kıtasında, %23.9’u Asya’da, %10.3’ü Afrika’da, %9.6’sı Avrupa’da ve %0.7’si de Okyanusya’da bulunmaktadır. Dünya’da en çok at yetiştiriciliği 10.4 milyon ile Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) yapılmakta olup (FAO, 2015), gelişmiş ülkelerde gelişmemiş ülkelere farklı olarak atlar genel olarak eğlence ya da spor amacıyla yetiştirilmektedir (Waran, 2007).

*Bu çalışma 25-27 Mayıs 2016 tarihlerinde Bursa’da gerçekleştirilen “V. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu”nda sözlü olarak sunuldu ve özeti sempozyum kitapçığında (s.90) basıldı.

ABD’de 2005 yılı itibariyle 4.6 milyon kişi atçılık endüstrisi içinde bulunmakta olup, 460 bin kişi doğrudan bu sektörde tam zamanlı çalışmaktadır. Sektörün ABD ekonomisine yıllık 39 milyar dolarlık bir katkısı bulunmaktadır (American Horse Council, 2015). Avrupa’da ise Almanya hem at sayısı hem de at binicisi sayıları bakımından birinci sıradadır. Atçılık yaklaşık 5 milyar Euro civarında ulusal katma değer oluştururken, 300 bin kişi de at yetiştiriciliği ve binicilik sporların da çalışmaktadır (Brade, 2013). Türkiye’de ise yıllar itibariyle at sayısının azaldığı görülmektedir. 1961 yılında 1.3 milyon at bulunurken, 2013 yılında bu sayı büyük bir azalmayla 141 bine kadar düşmüştür (FAO, 2015).

Hayvan gönenci (refah) genel olarak yaşam kalitesini ifade etmektedir (Waran, 2007). Bilim, hayvan gönencini değerlendirmek için güçlü objektif parametrelere ihtiyaç duymaktadır (Peters ve ark., 2012). Bilim insanların tümü tarafından evrensel düzeyde kabul edilen gönenç göstergeleri bulunmamakla birlikte hayvan gönencinin değerlendirilmesi, çevresel zorluklara karşı davranışsal, fizyolojik ve immünolojik yanıtların ölçümleri şeklinde olmaktadır (Waran, 2007).

Genellikle çevre şartlarının optimal sınırların altında olduğu durumlarda anormal davranışlar şekillenir ve bu durum atın gönencinde azalmaya yol açar (Tadich ve ark 2012). At gönencinin düşüklüğü yetersiz saman tüketimi, kısa beslenme süreleri, sosyal izolasyon ve serbest egzersiz eksikliğinden kaynaklanabilir (Visser ve Van Wijk-Jansen, 2012).

Birleşik Krallık’ta at gönenciyle ilgili dernekler gönenç problemlerinin büyük bir kısmını gidermek için at sahiplerinin eğitimini birinci derecede önemli görmektedirler (Hockenull ve Creighton, 2013).

Günümüzde binicilik kültüründe etik bir binicilik daha fazla gündeme gelmektedir. Etik at kullanımı, etik at yetiştiriciliğini gerekli kılmaktadır. Bu yüzden at yetiştiriciliğinin de etik bir bakış açısıyla gözden geçirilmesi gerektiği ifade edilmektedir (McLean ve McGreevy, 2010).

2. Barınma

Atlar genellikle ahırlarda bireysel bölmeli yerlerde barındırılmaktadırlar (Hartmann ve ark., 2012; Werhahn ve ark., 2012a; Freymond ve ark., 2013). Bunun en önemli sebeplerinden biri de diğer atların yol açtığı yaralanma riskini ortadan kaldırmaktır. Bu durumda atlar sosyal izolasyon içinde hayatlarını sürdüreceklerinden gönençleri olumsuz etkilenmektedir (Fureix ve ark., 2012). Aynı zamanda bu barındırma şekli onların doğal ihtiyaçlarını karşılamamakta ve bu durumda atlar doğal davranışlarını büyük ölçüde gösterememekte (Werhahn ve ark., 2012a), fiziksel temas kuramamakta (Christensen ve ark., 2002), hatta atlarda fiziksel ve iskelet-kas sistemi hastalıkları görülebilmektedir (Hoffmann ve ark., 2012). Buna karşın doğal ortam sağlanarak ve at gönenci düşünülerek büyük gruplar halinde de atlar barındırılmaktadırlar. Bu durumda ise bazı atlarda sosyal stresle başa çıkamamak ve yeterli yer olmamasından dolayı saldırganlık artabilmektedir (VanDierendonck ve Spruijt, 2012).

Ahırlarda bölmelerde tutulan atlar sosyal etkileşim şansından mahrum olurlar ve doğal davranış performansları sınırlı kalır. Yetersiz çevre koşulları davranış gelişimini riske atar, ayrıca kompleks bir süreç olan başlangıç eğitime verdikleri cevapların barınma koşullarından olma ihtimali de bulunmaktadır. (Rivera ve ark., 2002). Sahada ve padoklarda yapılacak serbest egzersizler at gönencinin artırılmasına yardımcı olacaktır (Werhahn ve ark., 2012b).

Atlar genellikle küçük bölmelerde barındırılmaktadır. At gönencinin artırılması için bazı ülkelerdeki ilgili kurumlar bölme büyüklükleriyle ilgili yetiştiricilere tavsiyelerde bulunmuşlardır. Örneğin Britanya At Konseyi at bölmelerinin 3.6 x 3.6 m olmasını, İsveç Ziraat Komitesi ise küçük atlarda kısa kenarı 2.35 m olmak üzere toplam 8 m²'lik bir alanı, büyük atlar için de kısa kenarı 2.5 m olmak üzere toplamda 9 m²'lik bir alanı tavsiye etmiştir (Raaybymagle ve Ladewig, 2006).

Visser ve ark., (2008)'nin iki yaşındaki 36 at üzerinde, tekli (10.5 m²) ve çift halinde (iki at için 48 m²) bölmelerde barındırmayı karşılaştırdıkları çalışmada izole şekilde tekli barındırmanın genç atlarda strese ve anormal davranışlara yol açtığı belirlenmiştir. Ayrıca atlarda stresle ilgili davranışlardan olan kişneme, yeri eşeleme, ısırma ve homurdanmanın bireysel olarak barındırılan atlarda daha fazla görüldüğü belirlenmiştir.

Dışarıda grup halinde barındırma, evcil atlarda uygun barındırma sistemi olarak son zamanlarda artan bir şekilde kabul görmektedir (Brinkmann ve ark., 2013). Çayırdaki barındırma koşulları belki her at sahibi için ulaşılabilir ya da mümkün olmayabilir. Ancak at sahipleri, atları için daha zenginleştirilmiş bir çevre sağlamaya çalışmalı ve eğer buna imkan yoksa en azından atların padokta daha fazla zaman harcamasına olanak sağlamalıdır (Rivera ve ark., 2002). Bununla birlikte grup halinde barındırmada yaralanma riskinin en önemli kaygı duyulan unsurlardan biri olduğu, yetiştiriciler tarafından hiçbir zaman akıldan çıkartılmamalıdır (Mejdell ve ark., 2010).

3. Nakil

Atlarda gönence problemine yol açan bir başka konu da atların naklidir. Nakil şartları potansiyel stres faktörlerine yol açarak atın performansını da riske atma tehlikesi taşımaktadır (Piccione ve ark., 2013). Her yıl çok fazla sayıda at yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde taşınmaktadır. Ulusal ve uluslararası kurallar, atların taşınması sırasında sağlık ve gönenceleri için standartları düzenlemektedir (Leadon ve ark., 2008).

Yanez-Pizana ve ark.,(2012)'nin yapmış oldukları çalışmada iki saatin üzerinde yapılan nakillerde, atlarda hiperglisemi, hiperkalsemi, metabolik asidoz ve şiddetli dehidrasyonun şekillendiği belirlenmiştir. Ayrıca solunum problemlerinin artma riski de yine naklin genel sonuçlarından biridir. Nakil sırasında sürücü hatasından, iç donanımdan ve araç tipi ya da dizaynından kaynaklanan at yaralanmaları da yaygındır (Weeks ve ark., 2012).

At gönencini iyileştirmek için nakil öncesinde atları nakil aracı için alıştırmak ve taşıma sırasında iyi bir havalandırma ve uygun bir ısı ortamı sağlanabilir. Atların araç içinde yeterli yerleri olmalı ve doğal duruşlarını özgürce nakil aracının içinde de gösterebilmelidirler. Uzun yolculuklarda dinlenme molaları verilmeli ve bu arada atların su içmesi sağlanmalıdır (Weeks ve ark., 2012).

4. Besleme

At sağlığında beslenme oldukça önemli rol oynamaktadır. At sağlığı, gönenci ve performansı için beslenme asıl bileşendir. Yetersiz besleme, atlarda zamanla sağlığı ve gönenci negatif yönde etkiler (Roberts ve Murray, 2014). Ayrıca obezite de idman yapmayan atlarda oldukça yaygın olup, at gönencinde kaygı duyulan önemli problemlerdendir (Morrison ve ark., 2014).

Beslenmenin at sağlığı ve gönenci üzerine etkisinde başlıca yeterli enerji ve besin alımına odaklanılmaktadır (Ingrid, 2013; Vervuert, 2013). Atlar zamanlarının çoğunu

gezerek ve otlayarak geçirirler. Bir otçul olarak yüksek lifli otları ve düşük nişastalı otları sindirmek için donatılmışlardır (Davidson and Harris, 2007).

Atlar doğası gereği otlayan hayvanlardır ve günün yaklaşık 18 saatini otlayarak geçirirler. Dünya At Gönenci Derneği beslemeyle ilgili kuralları şu şekilde koymuştur;

- Besleme sürekli olmalı
- Atın cüssesine ve iş yüküne göre besleme yapılmalı
- Çayır, çimen, ot gibi lifli, selüloz içeren besinleri çok tüketmeli
- Besininde ani değişiklik olmamalı
- Beslenme her gün aynı saatlerde olmalı
- Besleme sonrası ağır iş yaptırılmamalı
- Sürekli sağlıklı su sağlanmalı
- Her gün sulu meyveler verilmeli (elma, havuç gibi)
- Beslenmede kullanılan malzemeler temiz olmalı (World Horse Welfare, 2015).

5. Atlarda Ötenazi ve Etik Yaklaşım

Atlar gıda amaçlı yetiştirilen hayvanlar arasında yer alsa da genel olarak arkadaş hayvanlar olarak sınıflandırılmaktadırlar. Etik açıdan kesin bir sınıflandırma yapmak ise mümkün görünmemektedir. At sahipleri ve özellikle de at konusunda yetkin veteriner hekimler tedavi edilemez bir acıyla karşılaşıldığında bu acıya son vermek durumunda kalabilmektedirler (Schule, 2012). Örneğin laminitis gibi ciddi ağrı ve sakatlığa yol açan durumlarda, veteriner hekimler etik olarak zor kararlarla karşı karşıya kalabilmektedirler (Fiester ve Mann, 2004).

Hayvan sahibinin onayı ya da resmi destek olmadığı zaman veteriner hekim sorumluluğu almak zorundadır. Prognozun kötü olduğu vakalarda karar vermek sınırdaki (belirsiz, şüpheli) vakalara göre daha kolaydır (Schule, 2012).

Hayvan sahibi açısından da üzüntülü bir durum olan ötenazi sürecinde veteriner hekimin rolü oldukça önemlidir. Bu uygulamanın iyi bir şekilde at sahibine açıklanması ve bilgi verilmesi gerekmektedir (Endenburg ve ark., 1999).

6. Türkiye At Yetiştiriciliğinde Gönence ile İlgili Yasal Düzenlemeler

Türkiye’de at yetiştiriciliğinde gönence yönelik özel bir düzenleme olmamakla beraber farklı yasal düzenlemelerde atlarla ilgili hükümler bulunmaktadır. 2004 yılında yürürlüğe giren 5199 sayılı “Hayvanları Koruma Kanunu”nun¹ 4, 6 ve 14üncü maddelerinde atları da kapsayacak şekilde hayvanların türüne özgü yaşam şartlarının bakım, besleme, barındırma ve nakiller sırasında sağlanması gerektiği, güçten düşmüş hayvanların ticarî ve gösteri amaçlı veya herhangi bir şekilde binicilik ve taşımacılık amacıyla çalıştırılmayacağı; hayvanlara kötü davranılmayacağı ve onların her türlü yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği gibi hayvan gönenci ve hayvan kullanım etiği açısından önemli hükümlere yer verilmiştir.

2011 yılında yürürlüğe giren, “Çiftlik Hayvanlarının Refahına İlişkin Yönetmelik”te² spesifik hükümler olmamakla birlikte yönetmelikteki çiftlik hayvanları tanımı içine atlar da dahil edilmeliyken, bu türe yer verilmemiştir. Bu yönetmelik 22 Kasım 2014 yılında

¹ 01 Temmuz 2004 tarih ve 25509 nolu Resmi Gazete (RG), 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu

² 28151 sayı ve 23 Aralık 2011 tarihli RG, Çiftlik Hayvanlarının Refahına İlişkin Yönetmelik

“Çiftlik Hayvanlarının Refahına İlişkin Genel Hükümler Hakkında Yönetmelik”in³ çıkarılmasıyla yürürlükten kaldırılmıştır.

Bununla birlikte 2011 yılında yürürlüğe giren “Hayvanların Nakilleri Sırasında Refahı ve Korunması Yönetmeliği”nde⁴ tek tırnaklılarla ilgili ayrıntılı hükümler olduğu belirlenmiştir. Bu yasa ile atların yolculukları süresince bakımı, beslenmesi, barındırılması ve nakliyesinin acı, ağrı ve eziyetten uzak, sağlıklı bir şekilde yapılması yani at gönencinin sağlanması için düzenlemeler yapılmıştır. Demiryolu, kara, hava ve deniz yoluyla yapılan farklı yolculuklarda yetişkin atlar, genç atlar, midilliler ve taylar için yapılması gereken yer tahsisleri ayrıntılı olarak verilmiş, ayrıca deniz yoluyla taşınacak atlar için yem ve taze su miktarları belirtilmiştir.

Yine 2011 yılında yürürlüğe giren “At Yarışları Yönetmeliği”nin⁵ 123üncü maddesinde farklı konularla birlikte, 6. fıkrada atlara kötü muamele yapanlara verilecek cezalardan da bahsedilmektedir;

“(6) Bu Yönetmelikte belirtilen koşullara uymayan ve usulüne uygun kamçı kullanmayan binicilere, yarış usul ve esaslarına aykırı hareketleri sebebiyle iki yüz on yedi Türk Lirası para cezası ve yedi gün süreyle tribün ve eklentileri dışında yarışlarla ilgili yer ve tesislere girmekten ve sanat icra etmekten yasaklama cezası verilir. (Ek cümle:RG-29/2/2012-28219) “Koşu esnasında ata yıllık yarış programı genel hükümlerinde belirtilen sayıdan fazla kamçı vuran binicilere yarış usul ve esaslarına aykırı hareketleri sebebiyle iki yüz otuz dokuz Türk Lirası para cezası ve yedi gün süreyle tribün ve eklentileri dışında yarışlarla ilgili yer ve tesislere girmekten ve sanat icra etmekten yasaklama cezası verilir”.

Bu kapsamda “2016 Yılı At Yarışları Genel Hükümleri”nin⁶ 15inci maddesine göre kamçıyla ilgili; koşularda jockeylerin kullandıkları kamçıların düz olacağından, uzunluğunun 70 cm’yi geçmeyeceğinden, birden çok kamçı kullanılmayacağından, yarışa katılacak atlara uyarıcı ve şok etkisi yapacak her türlü cihazın kullanılmasının yasak olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca kamçı kullanımıyla ilgili şu hükümlere de yer verilmiştir;

- Kamçı; güvenli, doğru ve atı cesaretlendirmek amacıyla kullanılır.
- Kamçı kullanılmadan önce ata gösterilir ve tepki vermesi beklenir. Tepki vermediği takdirde kamçı vurulur ve tekrar kullanılmadan önce tepki vermesi beklenir ve atın hareketine uygun olarak kullanılır.
- Kamçı omuz hizası yüksekliğinde fazla güç sarf edilmeden atı yaralamayacak şekilde sadece sağrının kaba kısımlarına vurulur ve atın tepki vermesi beklenmeden her adımda kamçı kullanılmaz, diğer atlar rahatsız edilmez.
- Kamçıya cevap vermeyen, dereceye girme şansı olmayan, koşuyu kazanan ve bitiriş çizgisini geçmiş atlara kesinlikle kamçı kullanılmaz.
- Koşu esnasında son düzlükte yedi, koşunun tamamında ise on defadan fazla kamçı kullanılamaz.
- Kamçı ile yaralanmalar bakımından atlar gerekirse Yarış Komiserler Kurulu tarafından muayene ettirilir.

³ 29183 sayı ve 22 Kasım 2014 tarihli RG, Çiftlik Hayvanlarının Refahına İlişkin Genel Hükümler Hakkında Yönetmelik

⁴ 28152 sayı ve 24 Aralık 2011 tarihli RG, Hayvanların Nakilleri Sırasında Refahı ve Korunması Yönetmeliği

⁵ 27910 sayı ve 19 Nisan 2011 tarihli RG, At Yarışları Yönetmeliği

⁶ 2016 Yılı At Yarışları Genel Hükümleri, TJK

Bu kurallara uymayanların 6132 sayılı “*At Yarışları Hakkında Kanun*”un dördüncü maddesi ile “*At Yarışları Yönetmeliği*”nin 123üncü maddesinin altıncı bendi hükümlerine göre cezalandırılacakları da burada belirtilmiştir.

Ayrıca “*At Yarışları Yönetmeliği*” 123üncü maddesinin 7. fıkrasında bir atın koşulara hazırlanmasında, starta girişinde, koşu esnasında ve koşu sonrasında atını dövenlere, koşulara katılacak atlara uyarıcı ve şok etkisi yapacak her türlü hareketi yapanlara ve cihazları kullananlara verilecek cezalardan da bahsedilmektedir.

7. Sonuç ve Öneriler

At yetiştiriciliği, özellikle de sportif amaçlı at yetiştiriciliği günümüzde başta gelişmiş ülkelerde önemli bir yer tutmakta olup, ekonomiye ve istihdama ciddi anlamda etkisinin bulunduğu düşünülmektedir.

Her tür hayvan için önemli bir kavram olan ve yetiştiricilikte olmazsa olmaz olan hayvan gönencine uygun yetiştiricilik atlar için de geçerlidir. Atlar sosyal hayvanlar olup yetiştiricilikte ve barındırmada yaşanılacak olan gönenc problemleri karşımıza davranış problemleri olarak çıkmakta, hatta sağlık problemlerine de yol açabilmektedir. Ayrıca, beslenme doğduran sağlığı, gönenci ve performansı etkilediğinden iyi olmayan besleme, atlarda zamanla sağlığı ve gönenci negatif yönde etkileyebilir.

Atlar, özellikle de sportif amaçlı yetiştirilen atlar devamlı bir yerden başka bir yere götürüldükleri için, atlarda gönenc problemine yol açan bir başka konu da atların naklidir. Uygun yapılmayan nakillerin atlarda strese yol açarak atın performansını da riske atma tehlikesi taşıdığı ileri sürülebilir.

Türkiye’de at gönenciyle ilgili özel bir yasal düzenleme olmamakla beraber farklı yasal düzenlemelerde, özellikle nakil ve at yarışlarıyla ilgili mevzuatta, atlara iyi davranılması ve gereksiz acı çektirilmemesi gerektiğine ilişkin hayvan gönencine yönelik hükümlerin bulunduğu söylenebilir.

Yukarıda belirtilen başlıca gönenc problemlerinin ve diğer gönenc problemlerinin ortadan kaldırılmasında yetiştiricilere ve onlara hizmet veren veteriner hekimlere önemli görevler düşmektedir. Bu noktada, yetiştiriciliğin her aşamasında at gönenciyle ilgili mevcut yasal düzenlemelerdeki hükümlere uyulması ve doğru bir etik yaklaşımla karşılaşılan problemlere çözümler bulunması gerektiği ileri sürülebilir.

Kaynakça

- American Horse Council (2015). National Economic Impact of the U.S. Horse Industry, <http://www.horsecouncil.org/national-economic-impact-us-horse-industry>, Erişim Tarihi: 05.05.2015.
- Brade, W. (2013). German riding horse breeding - current state of play and economic impact. *Berichte Uber Landwirtschaft*, 91(1); Record Number 20133389709.
- Brinkman, L., Gerken, M., Riek, A. (2013). Effect of long-term feed restriction on the health status and welfare of a robust horse breed, the Shetland pony (*Equus ferus caballus*). *Research in Veterinary Science*, 94(3); 826-831.
- Christensen, J. W., Ladewig, J., Søndergaard, E., Malmkvist, J. (2002). Effects of individual versus group stabling on social behaviour in domestic stallions. *Applied Animal Behaviour Science*, 75(3); 233-248.
- Davidson, N, Harris.. P (2007). Nutrition and welfare, chapter 3, In: *The Welfare of Horses*, Ed: Natalie Waran, Published by Springer, pg: 45–76, Netherlands.
- Endenburg, N., Kirpensteijn, J., Sanders, N. (1999) Equine euthanasia: the veterinarian's role in providing owner support. *Anthrozoös*, 12(3); 138-141.
- FAO (2015). Production / Live Animals, <http://faostat3.fao.org/browse/Q/QA/E>, Erişim Tarihi. 05.05.2015.

- Fiester, A., Mann, L. (2004). Ethical considerations in treating the horse with laminitis. *Clinical Techniques in Equine Practice*, 3(1); 103–107.
- Freymond, S. B., Briefer, E. F., Von Niederhausern, R., Bachmann, I. (2013). Pattern of social interactions after group integration: a possibility to keep stallions in group. *Plos One*, 8 (1), Article Number: e54688.
- Fureix, C., Bourjade, M., Henry, S., Sankey, C., Hausberger, M. (2012). Exploring aggression regulation in managed groups of horses *Equus caballus*. *Applied Animal Behaviour Science*, 138 (3-4); 216-228, Special Issue.
- Hartmann, E., Sondergaard, E., Keeling, L. J. (2012). Keeping horses in groups: A review. *Applied Animal Behaviour Science*, 136(2-4);77-87.
- Hockenhull, J., Creighton, E. (2013). A brief note on the information-seeking behavior of UK leisure horse owners. *Journal of Veterinary Behavior-Clinical Applications and Research*, 8 (2);106-110.
- Hoffmann, G., Bentke, A., Rose-Meierhofer, S., Berg, W., Mazetti, P., Hardarson, G.H. (2012). Influence of an active stable system on the behavior and body condition of Icelandic horses. *Animal*, 6(10); 1684-1693.
- Ingrid, V. (2013). The impact of nutrition on equine welfare. *Pferdeheilkunde*, 29 (4); 485-488.
- Leadon, D., Waran, N., Herholz, C., Klay, M. (2008). Veterinary management of horse transport. *Veterinaria Italiana*, 44 (1), 149-163.
- Mejdell, C.M., Jorgensen, G.H.M., Rehn, T., Fremstad, K., Keeling, L., Boe, K.E. (2010). Reliability of an injury scoring system for horses.,*Acta Veterinaria Scandinavica*, 52; Article Number: 68, DOI: 10.1186/1751-0147-52-68.
- McLean A. N, McGreevy P. D. (2010). Ethical equitation: Capping the price horses pay for human glory. *Journal of Veterinary Behavior: Clinical Applications and Research*, 5(4); 203–209.
- Morrison, P. K., Bing, C., Harris, P. A., Maltin, C. A., Grove-White, D., Argo, C. M. (2014). Post-Mortem stability of RNA in skeletal muscle and adipose tissue and the tissue-specific expression of myostatin, perilipin and associated factors in the horse. *Plos One*, 9(6); e100810.
- Peters, S. M., Bleijenberg, E. H., van Dierendonck, M. C., van der Harst, J. E., Spruijt, B. M. (2012). Characterization of anticipatory behaviour in domesticated horses (*Equus caballus*). *Applied Animal Behaviour Science*, 138 (1-2); 60-69.
- Piccione G., Bazzano, M., Giannetto, C., Panzera, M., Fazio, F. (2013). Evaluation of heart rate as marker of stress during road transport in horses, *Acta Scientiae Veterinariae*, 41; Article Number: 1118.
- Raaybymagle, P. Ladewig, J. (2006). Lying behavior in horses in relation to box size. *Journal of Equine Veterinary Science*, 26 (1); 11-17.
- Rivera, E., Benjamin S., Nielsen, B., Shelle, J., Zanella A. J. (2002). Behavioral and physiological responses of horses to initial training: the comparison between pastured versus stalled horses, *Applied Animal Behaviour Science*, 78 (2-4); 235–252.
- Roberts, J. L., Murray, J. A. (2014). Equine nutrition in the United States: A review of perceptions and practices of horse owners and veterinarians. *Journal of Equine Veterinary Science*, 34(7); 854-959.
- Schule, E. (2012). Surgery or euthanasia - about dealing with stressed horse owners in a sensitive way - while considering animal welfare. *Pferdeheilkunde*, 28 (4); 477-482.
- Tadich, T., Smulders, J. P., Araya, O., Nicol, C. J. (2012). Husbandry practices associated with the presentation of abnormal behaviours in Chilean Creole horses. *Archivos De Medicina Veterinaria*, 44 (3); 279-284.
- VanDierendonck, M. C., Spruijt, B. M. (2012). Coping in groups of domestic horses - Review from a social and neurobiological perspective. *Applied Animal Behaviour Science*,138 (3-4);194-202, Special Issue.
- Vervuert, I. (2013). The impact of nutrition on equine welfare. *Pferdeheilkunde*, 29 (4); 485-488.
- Visser, E. K., Ellis, A. D., Van Reenen C. G. (2008). The effect of two different housing conditions on the welfare of young horses stabled for the first time. *Applied Animal Behaviour Science*, 114 (3-4); 521–533.
- Visser, E. K., Van Wijk-Jansen, E .E. C. (2012). Diversity in horse enthusiasts with respect to horse welfare: An explorative study. *Journal of Veterinary Behavior-Clinical Applications and Research*, 7(5); 295-304.

- Waran, N (2007). Preface, In: *The Welfare of Horses*, Ed: Natalie Waran, Published by Springer, pg: ix-x, Netherlands.
- Weeks, C. A., McGreevy, P., Waran, N. K. (2012). Welfare issues related to transport and handling of both trained and unhandled horses and ponies, *Equine Veterinary Education*, 24 (8); 423-430.
- Werhahn, H., Hessel, E. F. Van den Weghe, H. F. A. (2012a). Competition horses housed in single stalls (II): effects of free exercise on the behavior in the stable, the behavior during training, and the degree of stress. *Journal of Equine Veterinary Science*, 32(1); 22 – 31.
- Werhahn, H., Hessel, E. F., Van den Weghe, H. F. A. (2012b). Competition horses housed in single stalls (I): behavior and activity patterns during free exercise according to its configuration. *Journal of Equine Veterinary Science*, 32 (1); 45-52.
- World Horse Welfare 2015. Advice&research, <http://www.worldhorsewelfare.org/Information-and-Advice>, Erişim Tarihi: 29.06.2015.
- Yanez-Pizana, A., Roldan-Santiago, P., Mora-Medina, P., Borderas-Tordesillas, F., Flores-Peinado, S., Mota-Rojas, D. (2012). Effects of transport on the metabolism of horses. *Revista Científica-Facultad De Ciencias Veterinarias*, 22 (5); 432-436.